

УДК 336.1.:352

РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ

Лариса Степанівна МАРТЮШЕВА

к.е.н., доцент кафедри фінансів Черкаського інститут банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

Інна Іллівна АЛЕКСЕЄНКО

викладач кафедри фінансів Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця

Анотація. Представлено аналіз та практичні рекомендації до використання ресурсної бази розвитку фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць.

Аннотация. Представлен анализ и практические рекомендации к использованию ресурсной базы развития финансового потенциала административно-территориальных единиц.

Ключові слова: фінансовий потенціал, адміністративно-територіальна одиниця, резерви розвитку; ресурсна база розвитку фінансового потенціалу.

Ключевые слова: финансовый потенциал, административно-территориальная единица, резервы развития; ресурсная база развития финансового потенциала.

Постановка проблеми. Функціонування та розвиток місцевого самоврядування, територіальну основу якого складають адміністративно-територіальні одиниці, є визначальним для розвитку демократичних та соціально-економічних процесів у будь-якій державі. Слід відзначити, що дотепер в Україні особливо гостро стоїть питання забезпечення органів місцевого самоврядування фінансовими ресурсами в обсязі, достатньому для виконання ними своїх функцій та повноважень. У залежності від їх кількісного та якісного стану адміністративно-територіальна одиниця має певний фінансовий потенціал. Особливої уваги в цьому контексті потребують питання визначення резервів розвитку фінансового потенціалу, пошук яких слід здійснювати не тільки в системі міжбюджетних трансфертів, а й з огляду на власні ресурси та активізацію їх залучення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широке коло питань з означеної проблеми висвітлено в працях В. Геєця, І. Запатріної, О. Кириленко, І. Чугунова, С. Юрія та ін. Безпосередньо питанням ефективного формування, використання й розвитку фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць присвячені праці В. Боронос, Н. Демчишака, К. Іоненко, М. Козоріз, Т. Клименко, О. Камеліної, Л. Тугай, І. Чуницької, С. Шумської та ін.

Одночасно, наукові здобутки й накопичений практичний досвід з означеної проблеми, потребують подальших досліджень. Зокрема, це стосується питання визначення резервів підвищення фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць з огляду на їх власне ресурсне забезпечення.

Мета статті – аналіз ресурсного забезпечення фінансового потенціалу областей України як інформаційно-аналітичної основи розроблення практичних рекомендації щодо впровадження заходів його підвищення.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Сучасні дослідження підходів та виявлених закономірностей до формування фінансового потенціалу кожної з адміністративно-територіальних одиниць створюють основу для розроблення практичних рекомендації щодо впровадження першочергових заходів для забезпечення підвищення їх фінансового потенціалу у майбутніх періодах.

Особливої актуальності це питання набуває у зв'язку з ухваленням ще у 2000 році Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України». В ньому чітко вказано, що у разі економічного і соціального розвитку як держави загалом, так і її окремих адміністративно-територіальних одиниць, прогнозування виступає

інструментом наукового обґрунтування вибору тієї чи іншої стратегії та ухвалення конкретних рішень органами влади щодо регулювання соціально-економічних процесів [1].

Стан та перспективи розвитку фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць, у першу чергу, забезпечує ефективне використання та нарощення їх ресурсного забезпечення. В науковій економічній літературі знаходимо різні підходи до його визначення. Найчастіше автори зосереджують увагу на оцінюванні ресурсів розвитку регіонів, розглядають та здійснюють критичний аналіз податкової системи, як основи фондоутворення держави та її адміністративно-територіальних одиниць тощо [2-5].

Однак, зважаючи на особливості предмета й об'єкта цього дослідження, слід зауважити таке. Належне регулювання процесів економічного та соціального розвитку адміністративно-територіальних одиниць та їх фінансового потенціалу можливе тільки з урахуванням їх природничих особливостей; функціонування та розвитку на цьому історичному етапі окремих сфер господарської діяльності, які забезпечують створення валового регіонального продукту; інвестицій, які

забезпечують розширене та якісне відтворення основного капіталу, що є запорукою виробництва конкурентоспроможних товарів; розвитку малого підприємництва, де створюються власні бюджетні фонди адміністративно-територіальної одиниці; людського потенціалу, як основного активного фактору створення матеріальних та нематеріальних благ.

Географічне положення України характеризується потужним і різноманітним природно-ресурсним потенціалом, який формується за рахунок мінеральних, земельних та рекреаційних ресурсів. Їх нерівномірний розподіл по території об'єктивно спричинив відповідну галузево-територіальну структуру виробництва у регіонах, що, у свою чергу, впливає і на їх ресурсний і, як наслідок, на їх фінансовий потенціал. Останній формується за рахунок власних, залучених та запозичених коштів.

На можливість підвищення фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць за рахунок власних ресурсів впливають, перш за все, природно-ресурсні можливості.

У таблиці 1 наведено розподіл природних ресурсів областей України, станом на кінець 2011 року.

Таблиця 1

Розподіл природних ресурсів за областями України (%)

Область	Види природних ресурсів					
	мінеральні	водні	земельні	фауністичні	рекреаційні	всього ресурсів
Вінницька	0,08	0,35	2,85	0,15	0,18	3,61
Волинська	0,02	0,31	0,93	0,29	0,16	1,71
Дніпропетровська	8,51	0,52	3,33	0,08	0,47	12,91
Донецька	9,51	0,59	3,06	0,07	0,02	13,25
Житомирська	0,16	0,46	1,74	0,39	0,16	2,91
Закарпатська	0,08	0,78	0,48	0,44	0,7	2,48
Запорізька	0,8	0,78	1,94	0,06	0,33	3,91
Івано-Франківська	0,17	0,75	0,55	0,41	0,39	2,27
Київська	0,15	0,49	3,57	0,24	0,73	5,18
Кіровоградська	0,33	0,36	2,14	0,07	0,15	3,05
Луганська	6,48	0,6	1,22	0,09	0,4	8,79
Львівська	0,85	0,85	1,10	0,43	0,54	3,77
Миколаївська	0,08	0,68	1,95	0,04	0,17	2,92
Одеська	0,07	0,41	2,66	0,07	0,5	3,71
Полтавська	0,4	0,39	2,41	0,14	0,19	3,53
Рівненська	0,04	0,29	0,97	0,29	0,12	1,71
Сумська	0,09	0,42	1,73	0,23	0,18	2,65
Тернопільська	0,03	0,29	1,58	0,11	0,11	2,12
Харківська	0,91	0,49	3,34	0,2	0,66	5,6
Херсонська	0,05	0,67	1,96	0,06	0,19	2,93

продовження таблиці 1

Хмельницька	0,09	0,37	1,94	0,11	0,16	2,67
Черкаська	0,17	0,38	2,02	0,17	0,25	2,99
Чернівецька	0,07	0,23	0,63	0,17	0,17	1,27
Чернігівська	0,39	0,47	2,57	0,28	0,35	4,06

Джерело: [6]

Аналіз даних табл. 1 дозволяє виділити області з переважною більшістю певних природних ресурсів. Так, на території Донецької, Дніпропетровської та Луганської областей зосереджені значні запаси мінеральних ресурсів, що позначено на особливостях виробничої діяльності суб'єктів господарювання в них.

Земельні ресурси областей України відрізняються своїм якісними, придатними для виробництва сільськогосподарської продукції характеристиками. За офіційними даними структурно вони представлені 70 % сільськогосподарських угідь у Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій, Київській, Одеській, Полтавській, Харківській та інших областях, що дає підстави для формування їх фінансового потенціалу як за рахунок промислових господарств, так і, в значній мірі, за рахунок розвитку сільського господарства [6].

До окремої групи адміністративно-територіальних одиниць належать Івано-Франківська, Львівська та Закарпатська області. У структурі їх природних ресурсів переважають водні, фауністичні та рекреаційні ресурси. Тому, за відсут-

ністю значних мінеральних та якісних земельних ресурсів, підвищення фінансового потенціалу таких адміністративно-територіальних одиниць вбачається в розвитку, наприклад, туристичної інфраструктури.

Найбіднішими на природні ресурси є Чернігівська, Волинська та Рівненська області. За структурою більша їх частка належить земельним ресурсам, серед яких можна виділити лісові [7].

Стан розвитку економіки окремих областей України характеризуємо показником валового регіонального продукту на душу населення, в якому враховуємо такі характеристики як виробнича потужність сфер матеріального та нематеріального виробництва, ступінь її використання та такий демографічний показник, як чисельність населення.

Так, серед обраних для аналізу областей України, як свідчать проілюстровані на рис. 1 дані, п'ятнадцять з них за показником валового регіонального продукту на душу населення, не досягали на кінець 2011 року середнього по країні рівня.

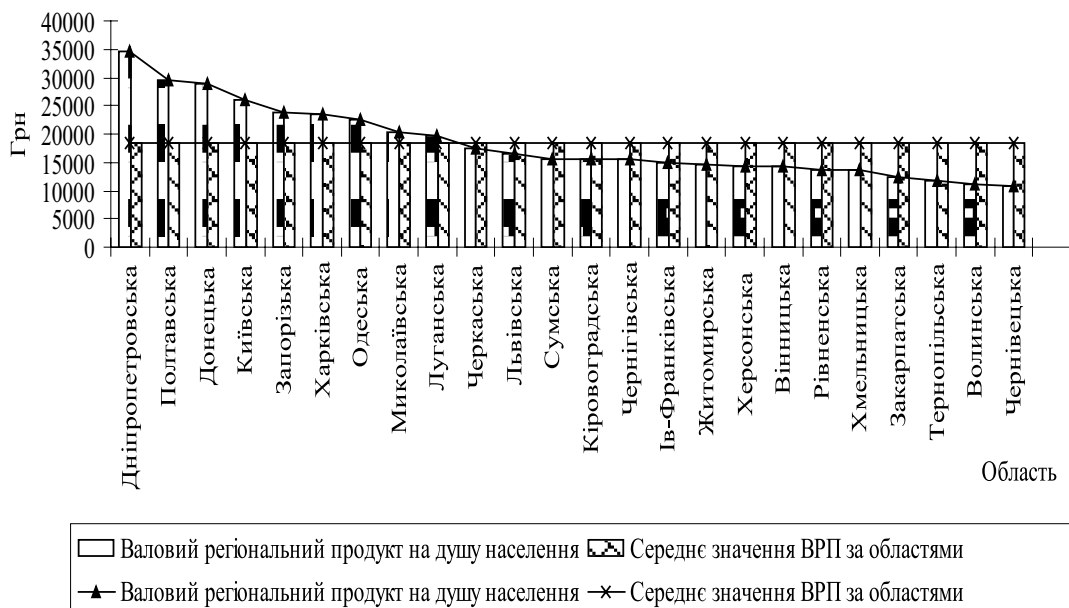

Рис. 1. Валовий регіональний продукт на душу населення областей України (станом на кінець 2011 року) [8]

Створення сприятливих умов до залучення додаткових фінансових ресурсів, які забезпечують розвиток інвестиційної діяльності адміністративно-територіальних одиниць, прямо пропорційно впливає на підвищення рівня її фінансового потенціалу. Особливо важливим ресурсом, який забезпечує підвищення його рівня інвестицій в основний капітал.

На рис. 2 проілюстровано станом на кінець 2011 рік обсяги інвестицій в основний капітал на душу населення в розрізі областей України. Проілюстровані обсяги вкладень в основний капітал свідчать про те, що інвесторів, перш за все, приваблюють адміністративно-територіальні одиниці з високим рівнем виробничого потенціалу.

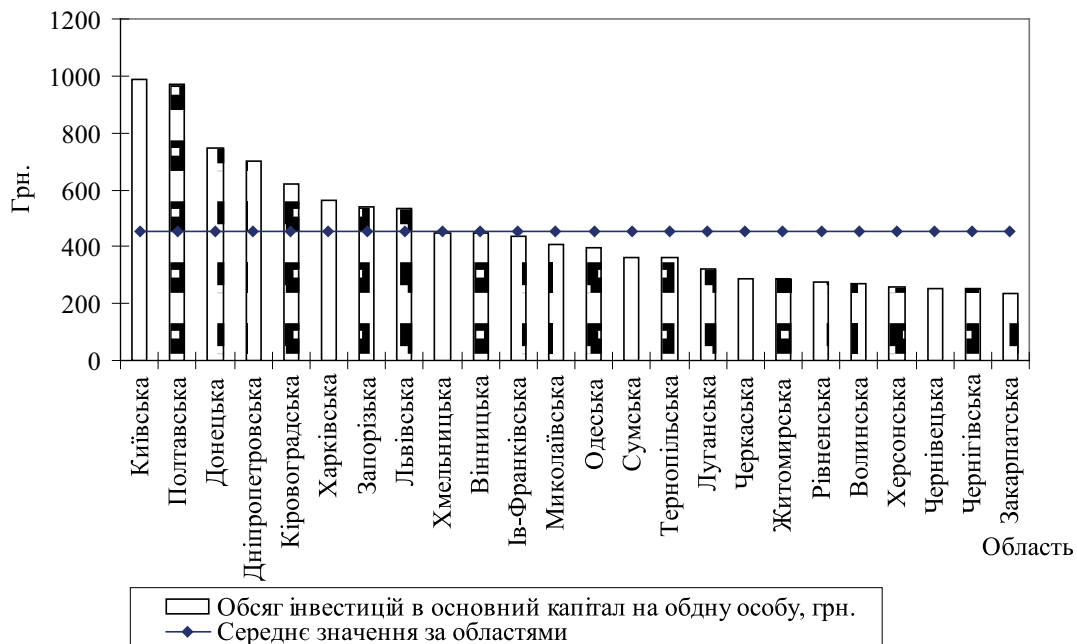

Рис. 2. Обсяг інвестицій в основний капітал на душу населення областей України (станом на кінець 2011 року) [8]

Особливо важливим ресурсом, який на сьогодні впливає на рівень фінансового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці, є розвиток малого підприємництва. Його функції полягають у активізації підвищення ініціативності громадян до підприємництва, сприянню розвитку ринкової інфраструктури території, вирішен-

ню проблеми її зайнятості, створенню додаткових джерел наповнення власної дохідної бази місцевих бюджетів, забезпеченню підвищення рівня життя населення.

У табл. 2 наведено показники розвитку малого підприємства за областями України на кінець 2011 рік.

Таблиця 2
Показники розвитку малого підприємства за областями України (2011 рік)

Область	Кількість малих підприємств на 10 000 осіб населення	Кількість малих підприємств на 10 000 осіб у % до попереднього року	Середньорічна чисельність зайнятих працівників, тис. осіб	Середньорічна чисельність зайнятих працівників у % до попереднього року
Вінницька	432,0	65,7	153,7	76,9
Волинська	400,0	66,2	100,7	74,5
Дніпропетровська	420,0	67,0	345,1	76,3
Донецька	398,0	78,8	400,4	78,6
Житомирська	410,0	68,4	124,2	77,4

продовження таблиці 1

Закарпатська	416,0	67,9	112,3	76,9
Запорізька	465,0	61,8	192,3	69,7
Івано-Франківська	445,0	77,7	129,1	82,4
Київська	547,0	76,3	211,1	82,3
Кіровоградська	400,0	66,6	92,1	74,6
Луганська	409,0	71,9	201,3	74,2
Львівська	400,0	72,5	265,0	78,0
Миколаївська	583,0	70,2	133,3	77,1
Одеська	562,0	70,2	280,1	78,3
Полтавська	456,0	70,2	155,4	76,5
Рівненська	390,0	76,2	106,8	82,1
Сумська	406,0	72,2	115,6	71,7
Тернопільська	358,0	68,2	94,2	78,4
Харківська	523,0	70,1	329,4	74,4
Херсонська	497,0	64,4	115,0	71,4
Хмельницька	515,0	72,4	141,0	79,0
Черкаська	445,0	74,7	130,7	81,1
Чернівецька	562,0	73,4	88,4	70,7
Чернігівська	418,0	81,5	107,2	77,3

Джерело: [6]

Аналіз даних табл. 2 дозволяє зробити такі висновки. В цілому спостерігається негативна динаміка розвитку малого підприємництва у всіх областях України, що пояснюється, у першу чергу, недосконалою фіскальною політикою держави. При середньому значенні по Україні показника кількості малих підприємств на 10 000 осіб населення, який дорівнює 452 одиницям, він дещо вищий у Миколаївській, Одеській, Чернівецькій, Київській, Харківській області та Хмельницькій областях. Незважаючи на кількість малих підприємств, що розташовані на території певної адміністративно-територіальної одиниці, концентрація зайнятих працівників у малому бізнесі спостерігається в економічно потужних областях. До того ж, майже 50 % населення України зайняті в малому бізнесі саме в цих областях.

Ще одним важливим ресурсом, що впливає на рівень фінансового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці, є її людський ресурс. Диференційованість у забезпеченні територій людськими ресурсами пояснюється демографічними відмінностями, забезпеченням зайнятості громадян, станом ринку праці, освітньо-кваліфікаційними характеристиками трудових ресурсів, рівнем матеріального та соціального забезпечення населення, розвитком соціальної інфраструктури і системою забезпечення соціальними благами.

Ключовим показником, що визначає стан розвитку людських ресурсів адміністративно-територіальної одиниці, є індекс людського розвитку. Його значення в розрізі областей України наведено на рис. 3.

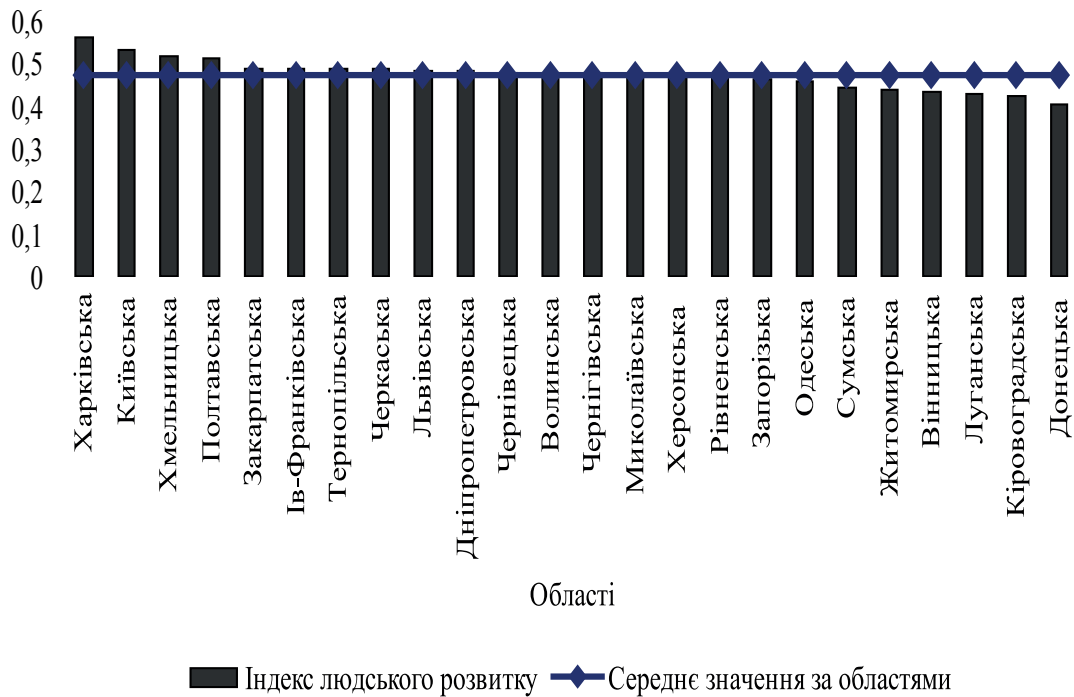

Рис. 3. Індекс людського розвитку в розрізі областей України (станом на кінець 2011 року) [9]

Дані рис. 3 свідчать про те, що у переважній більшості областей України, а саме у вісімнадцяти із двадцяти чотирьох, забезпечується середній рівень розвитку людського потенціалу і навіть дещо перевищує його. У восьми областях індекс людського розвитку дещо нижчий за середній.

Таким чином, стан ресурсного забезпечення фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць, а саме природно-ресурс-

ного, економічного та людського, породжує проблему дисбалансів реалізації фінансових можливостей забезпечення соціально-економічного розвитку кожної з них. Це підтверджують дослідження показників фінансового потенціалу областей України за останні 6 років, за результатами яких визначено області, яким властивий високий, середній та низький його рівень (табл. 3, складено за [10]).

Таблиця 3

Розподіл областей України за рівнем фінансового потенціалу

Рівень фінансового потенціалу	Області
Високий	Донецька, Дніпропетровська
Середній	Харківська, Запорізька, Луганська, Львівська, Одеська
Низький	Вінницька, Івано-Франківська, Херсонська, Миколаївська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська, Чернівецька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Рівненська

Очевидно, що рівень фінансового потенціалу областей впливає на можливості залучення резервів фінансових ресурсів з різних джерел. Визначення цих резервів обґрунтовано з використанням показників їх фінансової стійкості, оскільки, як раніше доведено авторами у роботі [11, саме структура джерел формування фінансо-

вого потенціалу адміністративно-територіальної одиниці за рахунок зовнішніх та внутрішніх ресурсів дозволяє визначити ті джерела фінансових ресурсів, які все ще залишаються незадіяними для його підвищення. Тому пропозиції з підвищення фінансового потенціалу територіальних одиниць мають ґрунтуватися на результатах до-

слідження ресурсної бази його забезпечення та стану фінансової стійкості. Це першочергово дає змогу враховувати особливості діяльності кожної області й надавати рекомендації з урахуванням реальних їх можливостей, а саме: задіяних ресурсів, їх резервів і можливостей до залучення останніх.

Стан ресурсного забезпечення фінансово-го потенціалу, значення його рівня та виявлені резерви розвитку доцільно визначати як інформаційно-аналітичне підґрунтя реалізації практичних рекомендації та запровадження заходів з підвищення фінансового потенціалу кожної з адміністративно-територіальних одиниць. При цьому на шляху забезпечення подальшого підвищення фінансового потенціалу, розробки прак-

тичних рекомендацій та заходів потребують і ті області, які позиціонуються як адміністративно-територіальні одиниці з високим його рівнем. Це пояснюється умовами мінливості та швидкоплинності соціальних та економічних процесів у державі.

Для прикладу у табл. 4 наведено практичні рекомендації й заходи із забезпечення формування й підвищення фінансового потенціалу для областей з різним його рівнем. Вибір для ілюстрації саме цих адміністративно-територіальних одиниць обґрунтований не лише рівнем їх фінансового потенціалу, але й наявними типовими характеристиками ресурсного забезпечення, соціального розвитку та стану їх фінансової стійкості.

Таблиця 4

Пропозиції щодо підвищення фінансового потенціалу областей з високим, середнім та низьким рівнем його ресурсного забезпечення

Область	Фактори, які впливають на фінансовий потенціал області	
	Стимулюючі	Стримуючі
Високий рівень ресурсного забезпечення – Дніпропетровська область	1.Забезпеченість сукупністю природних ресурсів. 2. Високий рівень розвитку сфер матеріального та нематеріального виробництва. 3. Інвестиційно-привабливий клімат. 4. Високий рівень забезпеченості фінансовими ресурсами. 5. Переважання власних надходжень у структурі доходів обласного бюджету. 6. Високий рівень фінансового потенціалу.	1. Загрозлива екологічна ситуація. 2. Низький рівень демографічного розвитку. 3. Низький рівень фінансування соціальних програм.
	Рекомендації щодо підвищення фінансового потенціалу	
	Резерви	Ресурсне забезпечення
	1. Залучення зовнішніх джерел фінансування оновлення основного капіталу підприємств та організацій. 2. Активізація діяльності суб'єктів, які здатні забезпечити ефективне використання залучених ресурсів та сплатити за кредит (виробнича сфера, банківській сектор, розвиток інноваційно-активних суб'єктів господарювання). 3. Пожвавлення інвестиційної активності та створення привабливого інвестиційного клімату. 4. Обґрунтоване залучення іноземного капіталу з дотриманням принципів раціонального та ефективного використання власних ресурсів тощо.	1. Вдосконалення системи охорони довкілля та використання природних ресурсів. 2. Створення умов для збереження та зміцнення репродуктивного здоров'я населення.
Область	Фактори, які впливають на фінансовий потенціал області	
	Стимулюючі	Стримуючі
	1.Забезпеченість сукупністю природних ресурсів. 2. Високий рівень розвитку сфер матеріального та нематеріального виробництва. 3. Інвестиційно-привабливий клімат.	1. Значні обсяги трансфертів з державного бюджету. 2. Невисокий рівень матеріального добробуту населення.

продовження таблиці 4

Середній рівень ресурсного забезпечення – Харківська область	4. Достатній рівень забезпеченості фінансовими ресурсами. 5. Середній рівень фінансового потенціалу.	3. Низький рівень реалізації можливостей з підвищення фінансового потенціалу. 4. Значна частка іноземних інвестицій у їх загальній сумі.
	Рекомендації щодо підвищення фінансового потенціалу	
	Резерви	Ресурсне забезпечення
	1. Залучення зовнішніх джерел фінансування оновлення основного капіталу підприємств та організацій. 2. Активізації діяльності суб'єктів, які здатні забезпечити ефективне використання залучених ресурсів та сплатити за кредит (виробнича сфера, банківський сектор, розвиток інноваційно-активних суб'єктів господарювання). 3. Пожвавлення інвестиційної активності та створення привабливого інвестиційного клімату. 4. Обґрунтоване залучення іноземного капіталу з дотриманням принципів раціонального та ефективного використання власних ресурсів тощо.	1. Законодавче регулювання ефективного використання природних ресурсів. 2. Реалізація цілеспрямованої політики у сфері зайнятості населення. 3. Розвиток агропромислового комплексу. 4. Державна підтримка з відновлення функціонування промислового комплексу. 5. Запровадження мотиваційних заходів з підвищення фінансового потенціалу.
Низький рівень ресурсного забезпечення – Хмельницька область	Фактори, які впливають на фінансовий потенціал області	
	Стимулюючі	Стримуючі
	1. Природний потенціал для розвитку промислового та сільськогосподарського господарств. 2. Розвиненість мережі малих підприємств. 3. Високий рівень людського розвитку.	1. Обмеженість у забезпеченні природними ресурсами. 2. Низький рівень розвитку галузей промислового виробництва. 3. Нижчий за середній по Україні рівень освоєння інвестиційних ресурсів оновлення основного капіталу. 4. Низька кількість працівників зайнятих у малому бізнесі.
	Рекомендації щодо підвищення фінансового потенціалу	
	Резерви	Ресурсне забезпечення
1. Залучення зовнішніх та внутрішніх джерел фінансування оновлення основного капіталу суб'єктів господарювання. 2. Активізація підприємницької активності населення. 3. Створення привабливого інвестиційного клімату. 4. Формування власних джерел наповнення місцевих бюджетів.	1. Стимулювання розвитку функціонуючих галузей промисловості. 2. Створення умов розвитку малого та середнього бізнесу за рахунок зниження на нього фіскального тиску, спрощення процедури залучення кредитних ресурсів, стимулювання активності населення до підприємництва. 3. Підвищення матеріального добробуту населення.	

Висновки. Таким чином, для областей України, які характеризуються високим фінансовим потенціалом, наприклад, Дніпропетровської області, загрозами щодо подальшого його зростання слід визначати невисоку забезпеченість соціальних стандартів людського розвитку територій. Фінансовими можливостями подальшого

зростання їх потенціалу є сприятливий інвестиційний клімат до залучення та використання зовнішніх джерел резервів фінансових ресурсів.

Результати аналізу ресурсного забезпечення фінансового потенціалу областей з середнім його значенням (наприклад, Харківської області), досвід формування та використання фінансових

ресурсів, визначені їх резерви дозволили запропонувати такі заходи з підвищення фінансового потенціалу: впровадження законодавчого регулювання ефективного використання природних ресурсів; відновлення функціонування промислового комплексу; реалізація цілеспрямованої політики у сфері зайнятості населення; обґрунтоване залучення зовнішніх джерел фінансових ресурсів з дотриманням принципів раціонального та ефективного використання власних резервів.

Активізація підвищення фінансового потенціалу в контексті об'єктивних факторів, для адміністративно-територіальних одиниць з низьким його значенням (наприклад, Хмельницької

області) можлива за таких умов: забезпечення економічного зростання за рахунок стимулювання розвитку агропромислового комплексу; створення більш сприятливих умов функціонування малого підприємництва, насамперед, шляхом зниження на нього фіскального тиску; підвищення професійно-освітньої кваліфікації економічно активного населення територій, їх підприємницьких компетентностей; використання туристичного потенціалу, що забезпечується наявністю рекреаційних ресурсів, низьким екологічним навантаженням, сприятливими природно-кліматичними умовами та географічним розташуванням.

Список використаних джерел

1. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23.03.2000 р. № 1602-14 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

2. Боронос В. Г. Методологічні засади управління фінансовим потенціалом території : монографія / В. Г. Боронос. — Суми : СумДУ, 2011. — 310 с.

3. Саїнчук Н. В. Фінансовий потенціал інвестиційної діяльності в Карпатському регіоні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Н. В. Саїнчук ; Академія Державної податкової служби України. — Ірпінь, 2003. — 20 с.

4. Слухай С. В. Формування доходів місцевих бюджетів у контексті трансформації податкової системи / С. В. Слухай, Н. Я. Здерка // Фінанси України. — 2006. — № 5. — С. 12–20.

5. Черняхівська П. М. Модель податкового навантаження адміністративно-територіальних одиниць / П. М. Черняхівська // Наукові праці НДФІ. — 2002. — № 3 (18). — С. 31–34.

6. Регіони України 2011 : стат. зб. : у 2 ч. / за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. Н. С. Власенко ;

Державна служба статистики України. — К. : ТОВ «Август Трейд», 2011. — Ч. 1. — 364 с.

7. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія / за ред. З. С. Варналія. — К. : Знання України, 2005. — 498 с.

8. Офіційний сайт Державного служби статистики України. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

9. Регіональний людський розвиток : статистичний бюлетень. — К. : Державна служба статистики України, 2011. — 43 с.

10. Алексеєнко І. І. Аналіз та оцінка фінансового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці / І. І. Алексеєнко // Розвиток фінансових відносин в Україні : монографія; за ред. д-ра екон. наук, проф. Р. Ф. Пустовійта, канд. екон. наук, доц. Л. С. Мартюшевої. — К. : УБС НБУ, 2012. — С. 77–107.

11. Мартюшева Л. С. Фінансова стійкість адміністративно-територіальної одиниці як резерв забезпечення її фінансового потенціалу / Л. С. Мартюшева, І. І. Алексеєнко // Вісник університету банківської справи НБУ (м. Київ). — 2012. — № 3(18). — С. 35–38.